Stavovi glede poreznih načela kreću se u širokom rasponu. Jedni ih smatraju nezaobilaznim kanonima kojih se valja pridržavati, dok drugi smatraju da su načela nastala iz potrebe ograničenja samovolje vladara kako bi buržoazija u najstajanju mogla akumulacijom, uključujući prvobitnu, kapitala ostvarivati „sebični interes“. Bilo kako bilo porezna načela su „talon“ na koji se referira svaka promjena poreza.

Načela Adama Smitha, uostalom kao i njegovo djelo općenito, a posebno peta knjiga O prihodima vladara ili države, označuju polazište pri teoretskim i inim razmatranjima poreznog sustava i porezne politike u okviru gospodarskog sustava i gospodarske politike. A. Smith je svoja četiri načela oporezivanja, poznata pod nazivom poreznih kanona, odredio kako slijedi.

Prvo. Podanici svake države treba da pridonose za uzdržavanje vlade, koliko je god to moguće, razmjerno svojim mogućnostima, to jest u razmjeru s dohotkom, koji svaki od njih uživa pod zaštitom države.

Prvo načelo oporezivanja još i danas dijeli porezne stručnjake što je Smith mislio pod izrazom „razmjerno svojim mogućnostima“. Jedni smatraju da je riječ o proporcionalnom oporezivanju, dok drugi misle da je riječ o progresivnom oporezivanju. U vrijeme *welfaire statea,* sukladno marginalističkoj teoriji, polazilo se je od žrtve koju vrši porezni obveznik plaćajući poreze, te je, temeljem toga, progresivno oporezivanje branjeno načelom jednake marginalne žrtve. Neoliberalizam, izričaj kapital odnosa, se zalaže za primjenu, što je moguće više, proporcionalnog oporezivanja. Najbrutalniju varijantu poreznog sustava baziranog na proporcionalnom oporezivanu imamo u tzv. sustavu flat taxa gdje su izjednačeni porezi na dohodak i potrošnju. Na žalost, neke su zemlje prihvatile taj prijedlog, a što je još gore neki naši političari, i danas!, smatraju da bi taj porezni sustav bio primjeren za Hrvatsku. Porezni analitičari znaju da smo u nedavnoj prošlosti imali sustav koji je bio jako „blizu“ flat taxa i da nije polučio nikakvih pozitivnih rezultata.

Citirano načelo operacionalizira se jednakim tretmanom poreznih obveznika jednake porezne snage – vodoravna jednakost i nejednakim tretmanom poreznih obveznika nejednake porezne snage – vertikalna nejednakost. Iako načelo može djelovati trivijalno i razumljivo samo po sebi pitanje porezne snage je vrlo složeno pitanje oko kojeg se spore porezni stručnjaci. Moje je mišljenje da moja podjela poreza može značajno doprinijeti u pronalaženju prihvatljivog odgovora. Naime, moja podjela polazi od prijedloga da je samo novostvorena vrijednost porezna osnovica (što ističe i Adam Smith) pa, ipso facto, imovina se ne bi trebala pribrajati pri odreređivanju porezne snage iz razloga jer je imovina kumulativ štednje prošlih ÂÂ dohodaka,

bez obzira da li od rada ili od kapitala, koji su bili predmetom oporezivanja. Uvođenjem imovine u poreznu snagu predstavlja dvostruko, da ne kažem višestruko, oporezivanje jednog te istog dohotka različio interpretiranog u vremenu. Precizno rečeno - treba oporezivati dohodak od imovine, ali ne i imovinu.

Općenito, može se reći, da prvo Smithovo načelo u slučaju male i nerazvijene zemlje, kakva je Hrvatska, koja je tome i otvorena prvo načelo valja shvatiti kao potrebu konvergencije proporcionalnom sustavu oporezivanja. Naime, valja polaziti od činjenice da nam izvanjsko određuje broj stupnjeva slobode, pa, prema tome, nije moguće nezavisno kreirati porezni sustav u odnosu na ponašanje okoline, inozemstvo. Upravo zato sam u svojoj knjizi „Porezna reforma i hrvatska kriza“ sugerirao porezni sustav temeljen na potrošnim porezima, kao što sam to pokazao u većem broju radova u časopisu „Ekonomija/Economics“ – dostupni na ovim stranicama, dok sam istovremeno predložio smanjenje porezne presije kada je riječ o oporezivanju dohotka, odnosno dobiti.

Posebnu pažnju skrećem čitatelju na Smithov izraz: „koji svaki od njih učiva pod zaštitom države“. Moja interpretacija citiranog izraza svodi se na gorka iskustva koja su imali podanici sa svojim vladarima koji su samovoljno povećavali poreznu presiju. I drugo, nova kapitalistička klasa pokušava definirati odnos na relaciji vladar – podanici. Pri konstrukciji hrvatskog poreznog sustava valja imati u vidu naglašenu fiskalnu funkciju poreza koja zanemaruje ekonomske aspekte, s jedne stane, dok isticanje socijalnih aspekata predstavlja tek „smokvin list“, s druge strane.

Drugo. Porez, koji je svaki pojedinac obavezan platiti, treba da bude određen, a ne samovoljan. Poreznom obvezniku i svakoj drugoj osobi treba da su jasni i razumljivi vrijeme plaćanja, način plaćanja i iznos koji treba platiti.

Treće. Svaki porez treba da se ubire u vrijeme ili na način na koji je najvjerojatnije da će poreznom obvezniku biti najzgodnije da ga plati.

Ovo je načelo prisutno u razvijenim zemljama, dok manje razvijene zemlje, slučaj Hrvatske, je izostavljeno. Tako, gospodarstvo i građani funkcioniraju u uvjetima tvrdog budžetskog ograničenja, dok država, nevodeći računa o stanju u gospodarstvu i likvidnim mogućnostima građana, prikukplja poreze što je velikim dijelom uzrok ovako visokoj razini nelikvidnosti (čitaj: izraz realne inflacije koju generira država, s jedne strane, a monetarne vlasti vode restriktivnu monetarnu i kreditnu politiku kada je riječ o gospodarskom razvoju, s druge strane). U poreznoj

reformi ovo načelo nije moguće zaobići, jer i najprimjerniji porezni sustav može se pokazati lošim ukoliko se zanemari likvidni aspekt oporezivanja. Usput rečeno uvođenje PDV-a 1998. godine, kako bi se smanjili inflalatorni pritisci, podržano je maksimalno restriktivnom monetarnom i kreditnom politikom što je moguće identificirati apslolutnim padom kreditne podrške gospodarstvu u vrijeme kada je novouvedeni porez imao dramatično negativne učinke na njegovu likvidnost.

Četvrto. Svaki porez treba da je tako zasnovan, da izvuče iz džepova i zadrži izvan džepova naroda što je moguće manje iznad i povrh onoga, što unosi u državnu riznicu.

U Hrvatskoj je često slučaj da predlagači novog zakona u obrazloženju ističu kako usvajanje zakona neće imati materijalnih troškova. Iz pristojnosti neću ovim i ovakvim izjavama dati kvalifikat. Međutim, valja reći da se u razvijenim zemljama najveća moguća pažnja posvećuje troškovima ubiranja poreza (U Japanu promjenu porezne stope PDV-a najavljena je više godina unaprijed kako bi se gospodarstvo na vrijeme prilagodilo novim uvjetima). Traže se sustavni mehanizmi koji će sami po sebi kotrolirati cjelokupni proces oporezivanja. Porez na dodanu vrijednost izvrstan je primjer kako se porezni obveznici, promatrajući repro lanac, uzajamno kontroliraju. Međutim, kada imate njasne i neprimjerene zakona tada stvarate idealne uvjete da birokracija metastazira. Nije slučajno da porezni stručanjaci govore kako su stari porezi dobri porezi. Ovu krilaticu potrebno je primjeniti i kada je riječ o troškovima prilagodbe porezni obveznika novo uvedenim poreznim opterećenjima. Prema tome, porezni obveznici pored (1) obveze plaćanja poreza (2) izloženi su troškovima evidencije porezne obveze, rado korišten oblik u Hrvatskoj, te (3) troškovima prilagođavanja poslovne politike novim uvjetima koji su nastali poreznom politikom.

Jasno, ovaj napis tek je fragmentaran, dadaistički, iskaz glede poreznih načela ekonomskog Abrahama. Cilj mi je bio da pokažem kako je konstrukcija i politika nadasve složen i vrlo zahtjevan proces. Želim naprosto reći kako, na žalost, etablirano mišljenje kako se poreznim stručnjakom postaje temeljem sposobnosti izmišljanja novog poreza ne samo da nije istinita ona je pogubna. U tom smislu valja interpretirati moje prijedloge kako je najbolje da se uvede porez na zrak, budući da sva živa bića dišu i tako postaju porezni obveznici na radost nam rastrošne države.